

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 13 4 ● 2014

Torenvalken

in Noord-Holland

Fred Koning

● Foto's: Fred Koning.

● Juveniele torenvalk met kikker.

Het gaat niet goed met de torenvalk in Nederland. Ook in Noord-Holland gaat de soort achteruit. Zo blijkt uit de gegevens van jarenlang onderzoek in onze provincie.

De torenvalk is een van de algemeenste roofvogels in Nederland. De soort voedt zich vooral met veldmuizen. Als muizen schaars zijn vangt hij ook vogels, kikkers, wormen en insecten. De populatie torenvalken neemt de laatste decennia af. Het huidige bestand wordt geschat op minder dan 5.000 paar. Uit veel duingebieden is de torenvalk bijna verdwenen als broedvogel. Voor dit artikel zijn gegevens gebruikt van de broedresultaten en de terugmeldingen van geringde torenvalken uit twee gebieden in Noord-Holland.

Studiegebieden

In twee gebieden is onderzoek uitgevoerd door controles van nesten: 1. De Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD). De AWD is een 3.400 ha groot duingebied tussen Zandvoort en Noordwijk. Vanaf 1957 werden hier 146 nesten van torenvalken gecon-

troleerd en 386 jongen geringd. De populatie nam sterk af en na 1990 werd er zelfs geen enkel broedgeval meer vastgesteld. Het hoogste aantal broedparen werd vastgesteld in de jaren zestig na de aanleg van de infiltratiegebieden. Hierdoor ontstonden vochtige, met grassen begroeide valleien. Dit is een geschikt biotoop voor de veldmuis. Geleidelijk aan veranderden deze natte valleien in dichte, hoge vegetaties van lisdodden, riet en struweel.

Daar voelt de veldmuis zich niet thuis en dus de torenvalk ook niet. 2. Een gebied ten zuiden van Den Helder (Noordkop).

Dit gebied bestaat voornamelijk uit weiden, duinen en landbouwgrond voor de teelt van bloembollen en andere tuinbouwproducten. Het gebied strekt zich uit van Den Helder zuidelijk tot Schoorl en oostelijk tot Schagen en Breezand. Daar broeden de torenvalken voor-

namelijk in nestkasten. De kasten worden lang niet ieder jaar bezet en ook de controles van de kasten zijn niet frequent. De eigenaars bellen ons meestal als ze vaststellen dat er jongen in de kast zitten. Hierdoor weten wij niet altijd hoeveel eieren er gelegd zijn. Er werden 113 nesten gecontroleerd en 424 jongen geringd. In dit gebied werden niet alleen nestjongen geringd maar ook 176 volwassen vogels.

Broedresultaten

De torenvalk legt vanaf begin april tot eind mei meestal 4 tot 7 eieren. Het legbegin en de legselgrootte variëren van jaar tot jaar en zijn afhankelijk van de voedselsituatie. De gemiddelde legselgrootte in de Noordkop was 5,1 ei (n=61). De gemiddelde broedselgrootte was 4,5 jong (n=94) per geslaagde broedpoging. In de AWD waren deze cijfers iets lager 4,8 ei (n=114) en 4,0 jong (n=100). In de Noordkop mis-

● Mannetje Torenvalk (met veldmuis) in nestkast aan bollenschuur.

● Torenvalk, volwassen man.

● Kaart 1. Terugmeldingen van als nestjongen geringde torenvalken in studiegebied ten zuiden van Den Helder. Vogels terug gemeld binnen 25 km zijn niet opgenomen.

● Kaart 3. Herkomst van als volwassen gevangen vogels in gebied tussen Den Helder en Alkmaar. Vogels geringsd binnen 25 km niet opgenomen.

● Tabel 1. Nestplaatskeuze Torenvalk in de AWD

Boomsoort/nestplaats	aantal nesten
Berk	5
Meidoorn	12
Grove den	63
Zwarte den	15
Holle boom	11
Nestkast	34

lukte 3% van de broedpogingen. In de AWD mislukte 22% van de 146 broedgevallen. Veel nestvondsten stammen van voor 1970, toen het schieten, uithalen en vernietigen van nesten door jachtopzichters nog gebruikelijk was.

Nestplaatskeuze

De torenvalk is een soort die zelf geen nesten bouwt. Hij gebruikt oude nesten van onder andere zwarte kraai en ekster, en nissen in gebouwen of rotswanden. Tegenwoordig maken ze vrijwel allemaal gebruik van nestkasten. De eigenaars zijn veelal akkerbouwers, veehouders of bloembollenkwekers. Ze zijn trots op hun valkjes en bij één bedrijf hangt er zelfs een webcam, zodat op kantoor het wel en wee van de valkenfamilie kan worden gevolgd. De broedgevallen in de Noordkop vonden op twee na allemaal plaats in nestkasten. In de AWD

werd vooral genesteld in bomen, bij voorkeur in hoge vliegdenen, waar ze gebruik maakten van oude nesten (zie tabel 1). In de tijd van vervolging van kraaiachtigen (tot 1970) was er een gebrek aan beschikbare nesten en werden als experiment enkele kunstnesten van gaas en takken aangebracht. Deze werden zowel door boomvalk, ransuil als torenvalk geaccepteerd.

Terugmeldingen van als nestjonge geringde torenvalken

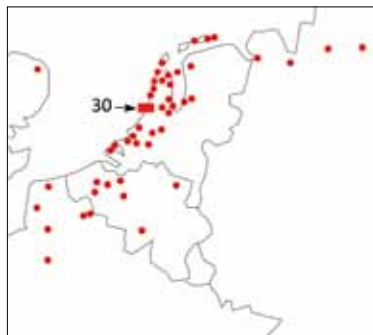
Van de als nestjonge geringde vogels in de Kop van Noord-Holland werden er 49 teruggemeld (zie kaart 1). De Nederlandse torenvalken zijn min of meer standvogels die zich over geringe afstand verplaatsen.

De meeste verplaatsingen hebben plaats in het eerste levensjaar als de jongen op zoek gaan naar een eigen jachtgebied of territorium. Maar liefst 73% werd teruggemeld binnen 30 km van hun geboorteplaats. Er waren slechts vier vogels die meer dan 100 km aflegden. De kampioen was een vogel die vier maanden na het ringen op 287 km afstand werd teruggemeld uit Frankrijk (Pas de Calais). Op de kaart staan alle vogels die meer dan 25 km van hun geboorteplek werden teruggemeld.

Van de nestjongen geringd in de AWD werden 86 terugmeldingen ontvangen (zie kaart 2). Wat hierbij opvalt, is het grote aantal buitenlandse terugmeldingen: acht uit Frankrijk, zes uit België, vier uit

jaar	aantal	%
1	72	67
2	19	18
3	8	8
4	4	4
5	2	2
6	1	1
7	0	0
8	1	1

Tabel 3.
Sterfte torenvalken
per leeftijdsgroep.

● Kaart 2.
Terugmeldingen van als
nestjong in de AW.-duinen
geringde Torenvalken.

Tabel 2. Procentuele verschillen in afgelegde afstanden.

Afgelegde afstand	0-30 km	30-100 km	>100 km	totaal
Als nestjong geringd Noordkop	36 (73%)	9 (19%)	4 (8%)	49
Als nestjong geringd AWD	35 (41%)	24 (29%)	27 (31%)	86
Als adult zelf geringd en teruggemeld	18 (90%)	1 (5%)	1 (5%)	20
Als adult gevangen, elders geringd	9 (53%)	6 (35%)	2 (12%)	17

Duitsland, een uit Spanje en een uit Engeland; 31% over afstanden van meer dan 100 km. Dit is bijna vier keer zo hoog als in de Noordkop (tabel 2). Dit verschil is moeilijk te verklaren, maar er zijn een aantal factoren die een rol spelen. Aangezien er na 1990 bijna geen broedgevallen meer plaatsvonden in dit gebied zijn de meeste terugmeldingen van vogels geringd tussen 1957 en 1985. In die tijd was de wetgeving in Frankrijk en Spanje nog niet zo streng: zeven van de acht vogels gemeld uit Frankrijk werden geschoten. Ook de vogel uit Spanje en twee vogels uit België ondergingen dit lot. Bovendien was het in die periode buiten de AWD veiliger dan daarbinnen. In de AWD werden op grote schaal fazanten gekloft om later te worden losgelaten voor de jacht. De jachtopzichters waren het gehele jaar door bezig met het bestrijden van 'schadelijk wild': roofvogels, marterachtigen en kraaiachtigen. Deze torenvalken hielden hun nesten buiten het broedseizoen niet bezet. We hadden het idee dat ze trekvogels waren en zagen ze pas in het voorjaar terugkomen. Dit in tegenstelling tot de torenvalken in de Noordkop. Zij verblijven het hele jaar vaak niet ver van de kasten. De terugmeldingen van vogels geringd in de Noordkop zijn van veel latere datum (na 1990).

Terugmeldingen van als volwassen vogels geringde torenvalken

Een derde set terugmeldingen van torenvalken bestaat uit vogels die als volwassen vogels buiten het broedseizoen werden gevangen in het studiegebied ten zuiden van Den Helder. In totaal vingen we 176 volwassen vogels tussen 1991 en 2013. Van deze groep droegen 37 exemplaren een ring. Twintig van deze vogels hadden we eerder zelf geringd. Deze volwassen vogels bleken zeer plaatsrouw. Achttien vogels (90%) werden binnen 30 km terug gemeld (acht zelfs binnen 5 km). De overige zeventien vogels waren door anderen als nestjong geringd. Op kaart 3 is de herkomst van deze vogels te zien. Opvallend is dat de meeste vogels zuidelijk van het studiegebied waren geboren. Op kaart 1 zien we dat ook veel jongen uit ons studiegebied in de Noordkop ten noorden van hun geboorteplaats worden terug gemeld.

Leeftijden

Veel torenvalken sterven voordat zij de leeftijd van één jaar hebben bereikt. Van de pullen, waarvan het sterftejaar bekend was, bleek 67% in het eerste levensjaar om te komen. Deze hoge sterfte onder de jonge torenvalken is ook door andere onderzoekers vastgesteld.

In Groot-Brittannië vond Village (1990) een sterfte van 68% in het eerste jaar en 34% en 31% in het tweede en derde jaar. Cavé (1968) toonde aan dat vooral de jongen uit de vroegst in het voorjaar gelegde legfels de beste overlevingskansen hadden. Verder blijkt dat de voedselsituatie van groot belang is voor de overleving van de jongen (Dijkstra, 1988). Andere doodsoorzaken zijn jacht in de zuidelijke landen, het verkeer, tegen glas gevlogen, verdronken in drinkwaterbak van vee en gebouw binnen gevlogen. Zie tabel 3.

Dank

In het gebied bij Den Helder was het Henk Post die veel contacten legde en onderhield met de eigenaars van nestkasten. Hij controleerde de kasten en maakte afspraken voor het ringen van de jonge valkjes. Peter Spannenburg was veel betrokken bij ringen van de jongen en bij het vangen van volwassen vogels. Verder zijn we veel dank verschuldigd aan de vele eigenaars van de nestkasten.

Fred Koning
fredjkonig@gmail.com

Literatuur

- CAVÉ, A.J., 1968. The breeding of the Kestrel, *Falco tinnunculus* L., in the reclaimed area Oostelijk Flevoland. Netherlands J.Zool. 18:313-407.
- DIJKSTRA, C., 1988. Reproductive tactics in the Kestrel *Falco tinnunculus*. University of Groningen: PhD thesis.
- KONING, F.J., 1965. Enkele aantekeningen over de roofvogelstand in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Limosa 38(1).
- SCHARRINGA C.J.G., W. RUITENBEEK & P.J. ZOMERDIJK, 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2010. SVN en Landschap Noord-Holland.
- VILLAGE, A., 1990. The Kestrel. T&D Poyser Ltd. London.